

ภาคผนวก ข

การสร้างพระเครื่องในยุคต่าง ๆ

การสร้างพระพิมพ์และพระเครื่องในยุคต่าง ๆ มีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาที่ได้เข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 3-11 ก่อนสมัยสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ 12-14 และพุทธศตวรรษที่ 15-18 เป็นต้นมา ในแต่ละยุคสมัย คติหรือรากฐานความเชื่อถือทาง พุทธศาสนาที่แตกต่างกันในแต่ละยุคสมัยได้เป็นตัวบ่งบอกถึงเหตุผลในการสร้างพระพิมพ์ หรือพระเครื่องในยุคต่าง ๆ (พรชัย ลิขิตธรรมโรจน์ และ ถาวร เกียรติทับทิว, 2541, น. 14-34)

พุทธศตวรรษที่ 3-11

พุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทยเป็นครั้งแรกเมื่อประมาณ พ.ศ. 234 ในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งอินเดีย โดยเผยแพร่เข้ามาทางตอนใต้ของประเทศไทยในแถบเมืองตะกั่วป่า เมืองไชยา และเมืองนครศรีธรรมราช คำสอนพุทธศาสนาในยุคนี้ได้อาศัยพระสูตรต่าง ๆ ที่เป็นแนวทางให้ผู้ศึกษาปฏิบัติล่วงทุกซ์ได้เป็นลำดับจนถึงขั้นดับทุกข์กิเลสสิ้นเชิงแบบฝ่ายเถรวาท

ในปี พ.ศ. 217 ชาวโยนก หรือชนชาติกรีก ได้เข้ามาอาศัยอยู่ในอาณาจักรล้านนาประเทศอินเดียตั้งแต่ พ.ศ. 343 และเมื่อได้เลื่อมใสในพุทธศาสนาแล้ว จึงได้สร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นตัวแทนพระพุทธรูปเจ้า ตามคติในการสร้างเทวรูปของชาติตนแทนรูปสมมุติเดิมที่ชาวอินเดียได้สร้างไว้ เช่น รอยพระพุทธรูปบาท พระธรรมจักร เป็นต้น ต่อมาการสร้างพระพุทธรูปแบบคันธารราชได้แพร่หลายเป็นวงกว้าง โดยเฉพาะประเทศทางกลางทวีปเอเชียและประเทศอื่น ๆ ต่อมา มีการค้นพบพระพุทธรูปศิลปะแบบอินเดียอมราวดีในจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งถูกสร้างในช่วง พุทธศตวรรษที่ 7-9 เป็นพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ ปางเสด็จลงมาจากดาวดึงส์ และในจังหวัดกาญจนบุรี ปางเดียวกัน ซึ่งถูกสร้างในช่วงพุทธศตวรรษที่ 9-10 ก็เป็นพระพุทธรูปแบบคันธารราช ตลอดจนพระพุทธรูปโบราณที่ค้นพบในประเทศไทยตามจังหวัดต่าง ๆ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 10 เรื่อยมา (สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2513, น. 44)

สำหรับการสร้างพระพิมพ์นั้น มีประวัติการสร้างต่อเนื่องมาจากการสร้างพระพุทธรูปแบบคันธารราช โดยศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดย์ และสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ (2502, น. 1-6) ได้อธิบายความไว้ว่า

พระพิมพ์ เป็นของเก่าแก่ ที่ได้มีผู้ทำขึ้นตั้งแต่ตอนต้นพระพุทธศาสนา ภายหลังเมื่อพระผู้มี พระภาคเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไม่นานนัก พระพิมพ์ต่าง ๆ เหล่านี้มีมูลเหตุมาจากสังเวชนียสถานของพระพุทธเจ้าใหญ่ทั้ง 4 ตำบลในอินเดีย คือเมืองกบิลพัสดุ์ อันเป็นที่ที่พระศากยมนัสสัมมาสัมพุทธเจ้าประสูติ ตำบล 1 พุทธคยาที่ซึ่งพระองค์ตรัสรู้อนตรสัมมาสัมโพธิญาณ ตำบล 1 ปาอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสีที่ซึ่งพระองค์ทรงแสดงปฐมเทศนา ตำบล 1 เมืองกุสินารานครที่ซึ่งพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน ตำบล 1 ซึ่ง พวกสัตบุรุษจะซื้อเอาไปเป็นของที่ระลึกจากสังเวชนียสถานอันสำคัญทั้ง 4 ตำบลเหล่านั้น พระพิมพ์ได้ยุติกันมาแต่เดิมแล้วว่าเป็นของนับถือกันอย่างอนุสาวรีย์ ด้วยเหตุที่นิยมนับถือรูปหล่อเจริญยิ่งขึ้น การสร้างรูปพระพุทธเจ้าหรือรูปเคารพอื่น ๆ ในทางศาสนาถือว่าเป็นกุศล พระพิมพ์โบราณโดยมากมีคำจารึกอักษรเป็นคาถาอ่านว่าดังนี้

เย ธมฺมา เหตุปฺปภา เตสํ เหตุํ ตถาคโต อาห

เตสํ จ โย นิโรโธ เอวํ วาที มหาสมณโต ฯ

แปลได้ความดังต่อไปนี้

ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุพระตถาคตทรงแสดงเหตุของธรรมเหล่านั้น

และความดับของธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีวาทะดังนี้

เราอาจคิดได้ว่า บุคคลผู้ใดทำพระพิมพ์แล้วบรรจุไว้ในถ้ำ และพระสถูปต่าง ๆ นั้นเป็นจำนวนตั้งหลายพันองค์ จะต้องคิดถึงการประกาศพระศาสนาในอนาคตอันไกลเป็นแน่แท้ และหวังว่าจะเป็นเครื่องช่วยประกาศศาสนาให้แพร่หลายไปได้อีกหลายพันปี ดูเหมือนว่าพวกพุทธมามกะบุคคลจะได้มีความรู้สึกไว้ว่า เมื่อครบอายุ พระพุทธศาสนา 5,000 ปี ศาสนาจะเสื่อมลง การเห็นรูปพระศาสดาจารย์เจ้า และคาถาย่อมอันเป็นคำสั่งสอนของพระองค์ อาจเป็นเครื่องเตือนใจให้ผู้พบกลับเกิดความเลื่อมใสและเชื่อถือขึ้นอีก

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่าการสร้างพระพิมพ์ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 3-11 มีที่มาจากที่พุทธศาสนิกชนต้องการรูปเคารพที่เป็นตัวแทนพระพุทธเจ้า จากเดิมที่เคยทำเป็นรูปสังเวชนียสถาน อันได้แก่สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนา ปรินิพพาน และรูปอื่น ๆ เช่น รอยพระพุทธบาท พระธรรมจักร ที่ผู้แสวงบุญได้นำกลับมาเป็นเครื่องระลึกถึง เปลี่ยนมาเป็นรูปพระพุทธเจ้าตามพระพุทธรูปแบบคันธารราษฎร์ และเป็นการสร้างขึ้นเพื่อพุทธศาสนาไม่ใช่สร้างเพื่อความต้องการอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์จากพระพิมพ์ เนื่องด้วยเกรงกันว่าพุทธศาสนาจะสูญหายเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว 5,000 ปี

พุทธศตวรรษที่ 12-14 อาณาจักรศรีวิชัยและอาณาจักรทวารวดี

หลังจากพุทธศตวรรษที่ 11 พระพุทธศาสนาในดินแดนตอนใต้ของประเทศไทย ตั้งแต่จังหวัดสุราษฎร์ธานีลงไปถึงจังหวัดปัตตานี ได้เปลี่ยนจากการถือคำสอนตามแนวพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท มาเป็นตามแบบคติพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่เน้นในการเผยแพร่พุทธศาสนา เนื่องจากอิทธิพลทางการเมืองของราชวงศ์ไศเลนทร์แห่งอาณาจักรศรีวิชัย ในเกาะสุมาตรา ที่แผ่ขยายอำนาจลงมา

ในช่วงเวลานี้มีเปลี่ยนหลักสำคัญในพุทธศาสนาจากที่ผู้ปฏิบัติธรรมต้องเคร่งครัดในคำสอน ของพระพุทธเจ้ามาเป็นไม่ต้องเคร่งครัด และสามารถเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมตามกาลสมัยได้ จนพัฒนาไปถึงขั้นเปลี่ยนหลักการการเป็นปัจเจกโพธิ มาเป็นพระโพธิสัตว์แทน พุทธศาสนาฝ่ายมหายานนี้ปรากฏว่าได้รับนับถืออย่างรวดเร็ว เพราะทางปฏิบัติที่จะไปสู่พุทธภูมินั้นง่ายกว่า ความศรัทธาในพระพุทธเจ้าตามแบบฝ่ายมหายานและพระโพธิสัตว์เป็นสื่อกลางได้แผ่ขยายมาในเกาะสุมาตรา ซึ่งเป็นที่ตั้งของอาณาจักรศรีวิชัย และเป็นจุดกำเนิดการเผยแพร่พุทธศาสนาฝ่ายมหายานมายังประเทศไทย (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2535, น. 18)

การสร้างพระพิมพ์ในช่วงเวลานี้ยังคงเป็นการสร้างพระพิมพ์เพื่อสืบสานต่อพุทธศาสนาถึงแม้จะเป็นพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

ช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-18

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-14 อาณาจักรศรีวิชัยได้แผ่ขยายอำนาจการปกครองพร้อมทั้งเผยแพร่พุทธศาสนาฝ่ายมหายานเข้ามาครอบคลุมพื้นที่ภาคใต้ทั้งหมด ตลอดจนประเทศกัมพูชาในปัจจุบัน

ในพุทธศตวรรษที่ 13 ปฐมบรมวงศ์ของพระองค์แรก มีพระนามว่า “ไชยวรมัน” ซึ่งได้รับแต่งตั้งจากอาณาจักรศรีวิชัยให้มาครองเมืองขอม และเมืองขอมได้ประกาศตนเป็นเอกราช ไม่ขึ้นต่ออาณาจักรศรีวิชัย ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 15 พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ประกาศองค์เป็นพุทธมามกะนับถือพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ทำให้พลนิกรพากันนับถือตามเป็นจำนวนมาก ครั้งเมื่อกษัตริย์สุริยวรมันเป็นใหญ่ในกัมพูชา ระหว่าง พ.ศ. 1545-1725 ขอมได้แผ่อำนาจเข้ามาครอบครองแผ่นดินอันเป็นประเทศไทยทุกวันนี้ทั้งหมด และได้ตั้งราชธานีเป็นที่อำนาจการปกครองเมืองต่าง ๆ

ในประเทศนี้ขึ้นหลายแห่ง คือ เมืองลพบุรี ปกครองบรรดาเมืองอันอยู่ในอาณาจักรทวารวดีส่วนข้างใต้ สุโขทัย ปกครองบรรดาเมืองอันอยู่ในอาณาจักรทวารวดีส่วนข้างเหนือ ศรีเทพ ปกครองบรรดาเมืองอันอยู่ในลุ่มแม่น้ำสัก พิมาย ปกครองบรรดาเมืองอันอยู่ในแผ่นดินสูงตอนข้างใต้ สกลนคร ปกครองบรรดาเมืองอันอยู่ในแผ่นดินสูงตอนข้างเหนือ บรรดาเมืองอุปราชของขอมเหล่านี้ เมืองลพบุรีเป็นเมืองที่สำคัญที่สุดในสมัยนั้น (พินัย ศักดิ์เสนา, 2502, น. 17-20)

ในปัจจุบันเมืองลพบุรีเป็นสถานที่ทางโบราณคดีที่ค้นพบพระเครื่องสำคัญของประเทศไทย เช่น พระร่วง และพระหยวน ซึ่งเป็นพระประติมากรรมขนาดเล็ก ตามแบบสัญลักษณ์ของพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

“ในรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวงค์ที่ 2 กล่าวกันว่า พระองค์ทรงนับถือพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน นิกายมนตรยาน ที่เจือปนด้วยไสยศาสตร์และอาถรรพ์เวทซึ่งผู้นับถือจะต้องพึ่งพาอำนาจของพระพุทธรูป และพระโพธิสัตว์ เพื่อพ้นทุกข์ทั้งปวง

ด้วยความเลื่อมใสในนิกายมนตรยานของพระเจ้าปทุมสุริยวงค์ พระองค์จึงทรงตั้งพระทัยที่จะยุติการแผ่ขยายอาณาจักร และบำรุงพุทธศาสนาให้สืบต่ออันยาว และเพื่อเป็นการชำระบาปกรรมที่เคยประหัตประหารข้าศึกในสงครามเป็นจำนวนมาก และได้รวบรวมราชทรัพย์อันมีค่าประจำพระองค์รวมทั้งสรรหาอาวุธประจำพระองค์ แล้วยุบหลอมลงหล่อเป็นองค์พระพุทธรูปขนาดเล็ก หรือในปัจจุบันเรียกกันว่า พระกริ่ง และทำพิธีพุทธาภิเษกโดยคณะสงฆ์ คณาจารย์โหรา ราชครู ชี และ พ่อพรหมณ์แห่งราชสุริยวงค์ แล้วลงเลขยันต์อักขระขอม สวดมนต์ มหาสูตรทั้งหลาย โดยคณะสงฆ์ปรมาจารย์ ส่วนพระองค์ทรงจุดเทียนชัย เททอง อธิษฐานจิต และดับเทียนชัย พระกริ่งดังกล่าวชื่อว่า “พระกริ่งปทุมสุริยวงค์” หรือ “กริ่งพระปทุม” ซึ่งเป็นต้นแบบของพระกริ่งในประเทศไทยในปัจจุบัน (พินัย ศักดิ์เสนา, 2502, น. 30-31)

ช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-18 พุทธศาสนาฝ่ายมหายานและศาสนาพราหมณ์แบบขอมได้เข้ามาผสมกับความเชื่อในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ซึ่งเป็นที่นับถือมาก่อน โดยเฉพาะเมืองลพบุรีเพราะเป็นเมืองอยู่ใกล้กับกัมพูชาอาณาจักรขอมมากที่สุด จึงได้รับอิทธิพลพิธีกรรมทั้งลัทธิมหายาน นิกายมนตรยาน และลัทธิพราหมณ์ควบคู่กันไป ตลอดจนพิธีกรรมการสร้างพระเครื่องรางตามแบบพิธีการสร้างพระกริ่งเขมร จึงถือได้ว่าเป็นยุคแห่งการสร้างพระเครื่องที่ได้รับการยอมรับในวงการพระเครื่องของไทย

พุทธศตวรรษที่ 19-สมัยสุโขทัย

สมัยสุโขทัยเริ่มต้นใน พ.ศ. 1800 เมื่อพ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองตาก กับพ่อขุนบางกลางท่าว เจ้าเมืองยาง ได้รวมกำลังกันเข้ามาทำการยึดอำนาจจากขอม โดยยกทัพเข้าโจมตีเมืองสุโขทัยจนเป็นผลสำเร็จ และได้สถาปนาจักรวรรย์ไทยองค์แรกขึ้น พระนามว่า พ่อขุนศรีอิทราทิตย์ หรือ พ่อขุนบางกลางท่าว ซึ่งเป็นปฐมราชวงศ์พระร่วงแห่งกรุงสุโขทัย

ยุคสุโขทัยเจริญรุ่งเรืองทั้งทางพุทธศาสนา และวัฒนธรรมต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในยุคที่พระร่วงองค์ที่ 5 ครองราชย์ใน พ.ศ. 1890 หรือในรัชสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทย พบว่าคติความเชื่อแบบศาสนาพราหมณ์ คติโพธิสัตว์ คติพระศรีอริยเมตไตรย คติการนับถือผีหรือเทพยดา และคติอื่น ๆ ที่ได้รับความนับถือตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 ได้รับอิทธิพลมาจากอาณาจักรขอม ต่างได้รับการฟื้นฟูและขยายเป็นความเชื่อในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ในระบบความเชื่อทางพุทธศาสนาในสุโขทัยในขณะนั้น ทำให้มีการสร้างพระเครื่องเป็นจำนวนมาก เช่น พระร่วง พระลีลา พระกำแพงขุ่มกอ พระร่วงหลังวางปิ่น และพระนางพญา กรูวัดนางพญาจังหวัดพิษณุโลก

ช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-สมัยอยุธยา

พุทธศาสนาในยุคกรุงศรีอยุธยาจะไม่เน้นที่สภาวะธรรม เพื่อให้หลุดพ้นจากทุกข์โศกเหมือนพุทธศาสนาในยุคแรก ๆ หากแต่มุ่งเน้นพิธีกรรมทั้งแบบพุทธและแบบพราหมณ์ที่ได้รับอิทธิพลมาจากขอม และใช้พิธีกรรมขจัดปัดเป่าทุกข์ภัยให้กับสังคม ดังจะเห็นได้จากพิธีกรรมพุทธมีการสวดมนต์ และการปฏิบัติเจริญสมาธิเพื่อขอฝน และขจัดปัดเป่าโรคภัยที่บังเกิดในสมัยพระมหาธรรมราชา มีหลักฐานปรากฏในคำให้การชาวกรุงเก่า ดังนี้

พระอาจารย์ทั้งสองก็ไม่กลับไปยังพระอาราม อาศัยอยู่ในพระราชวังตั้งบริกรรมทางไปกลืน และเจริญพระพุทธรูปเอง ปนด้วยอำนาจสมาธิและพระพุทธรูปของพระผู้เป็นเจ้าทั้งสองนั้น พอถึงกำหนดวันสัตตัญญา ก็เกิดเมฆาเมฆตั้งขึ้นทั้ง 8 ทิศ ฝนตกลงมาเป็นอันมาก แต่นั้นมา ถ้าเกิดความไข้ขึ้นชุกชุมในบ้านเมืองแล้ว พระเจ้ามหาธรรมราชาก็นิมนต์พระภิกษุสงฆ์เข้ามาเจริญพระพุทธรูป มีสัตตปริตร และ ภาณวาร เป็นต้น (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2539, น. 65)

ความเชื่อในพุทธศาสนาเชิงอิทธิปาฏิหาริย์จากพิธีกรรมดังที่กล่าวมา เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้มีการปลุกเสกพระเพื่อเกิดอิทธิอำนาจพลังศักดิ์สิทธิ์ มีผลคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ

พระเครื่องที่สร้างในสมัยศรีอยุธยาโดยมากจะเป็นพระประเภทเนื้อชินเงิน หรือ ชินตะกั่ว รองลงมาได้แก่ เนื้อดินเผาผสม ตัวอย่างพระเครื่องที่ขุดพบ เช่น พระเครื่องพิมพ์ปูล้าง พระขุนแผนเคลือบ พระขุนแผนใบพุทรา พระมเหศวร และพระผงสุพรรณ

สมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ. 2310-2315)

ในยุคกรุงธนบุรีพุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์จากองค์พระมหากษัตริย์ ทั้งทางการศึกษาปริยัติและการปฏิบัติธรรม แต่เนื่องจากตลอดรัชสมัยของพระองค์ต้องทำศึกสงครามกับพม่า ตลอดเวลา อีกทั้งความทุกข์ที่เกิดจากการเสียกรุงศรีอยุธยา และการที่ต้องสร้างบ้านแปลงเมืองใหม่ ผู้คนในสมัยนั้นจึงให้ความสนใจและเชื่อถือในลัทธิผีสงเทวดา ไสยศาสตร์และบุญฤทธิ์ วิทยาคมมากขึ้น โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทในพิธีกรรมเชิงอิทธิฤทธิ์ชักชวนให้ประชาชน หลงใหลเข้ามาทำบุญในวัดเป็นจำนวนมาก (สุภาพรณ ณ บางช้าง, 2539, น. 72-76.) จึงไม่พบหลักฐานว่าพระมหากษัตริย์ได้ทรงสร้างพระเครื่องขึ้น

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-รัชกาลที่ 4)

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะทรงกระตุ้นเตือนให้พระภิกษุสนใจศึกษาปริยัติธรรมและวิปัสสนากรรมฐาน ไม่ใช่ การเข้ามาบวชเพื่อหาความสนสบายหวังคบาทหามราวาส และติดด้วยเบญจกามคุณโดยมิเห็นแก่พระศาสนา อีกทั้งได้ทรงชี้แนะราษฎรให้แก้ปัญหาความทุกข์โศกด้านการเข้าหาพระรัตนตรัย ไม่ใช่ การนับถือผีสงเทวพารักษ์

ในยุคนี้คติความเชื่อยังคงเป็นตามคติความเชื่อตามแบบสมัยอยุธยา

ประชาชนยังคงถือคติโพธิสัตว์ คติบารมี คติพระศรีอารียเมตไตรย และคติผีสงเทวดา ทำให้พุทธศาสนิกชนมีความเชื่อในเรื่องปาฏิหาริย์" และคติความเชื่อดังกล่าว สืบทอดต่อเนื่องถึงสมัยรัชกาลที่ 4 แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพยายามชี้แจงให้ราษฎรเข้าใจการนับถือพระพุทธรูป ไม่ใช่ยึดถือศาสนวัตถุและศาสนสถาน เช่น พระพุทธรูป พระเจดีย์เป็นสรณะ แต่พระองค์ไม่ได้ทรงห้ามการบูชาสิ่งเหล่านั้น ที่สำคัญก็คือพระองค์ทรงประกาศห้ามไม่ให้เชื่อการหลอกหลวงด้วยอำนาจผี การบรรลุมรรคด้วยวิธีการประทุษร้ายตนเอง หรือฆ่าตัวตายด้วยวิธีการต่าง ๆ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงชี้ให้เข้าใจเกี่ยวกับอายุของพุทธศาสนาที่จะสิ้นไปเมื่อครบ

กำหนด 5,000 ปีนั้น แม้พระองค์จะไม่ได้ทรงปฏิเสธโดยตรง แต่ทรงเน้นให้เห็นว่าพระพุทธรูปจะดำรงสืบกาลนานก็ด้วยพุทธรูปศาสนิกชนได้ร่วมกันกระทำสมาธิปฏิบัติเป็นประจำ (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2539, น. 115-117)

แต่ความเชื่อในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ของอำนาจเหนือธรรมชาติที่มีทั้งคุณและโทษ และพระโพธิสัตว์ที่มีชื่อเรียกต่างกันตามคติของผู้เชื่อก็ยังคงมีอยู่ตลอดมา ทำให้ต้องเชื่อในบุญฤทธิ์วิyakมของพระเครื่อง หรือเครื่องรางของขลังที่มีอยู่แล้วในยุคก่อนและที่สร้างขึ้นใหม่โดย พระเกจิอาจารย์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบจนเป็นที่เลื่อมใสของผู้ศรัทธาทั้งหลาย

พระเครื่องที่สร้างขึ้นในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นที่เป็นที่รู้จักกันและนิยมอย่างแพร่หลาย (พรชัย ลิขิตธรรมโรจน์และถาวร เกียรติทับทิว, 2541, น. 32) ได้แก่

1. พระสมเด็จพระพุฒาจารย์โต พรหมรังสี แห่งวัดระฆังโฆสิตาราม มีรูปลักษณะเป็นพระพิมพ์เนื้อดิน เรียกกันทั่วไปว่า สมเด็จพระวัดระฆัง มีหลายพิมพ์ด้วยกัน สร้างโดยพระสมเด็จพุฒาจารย์โต พรหมรังสี

2. พระสมเด็จฯ บางขุนพรหม มีรูปลักษณะเป็นพระพิมพ์ สร้างโดยเสมียนตราดวังผู้เป็นต้นตระกูล ธนโกเศศ แต่ได้รับการปลุกเสกโดยพระสมเด็จพุฒาจารย์โต พรหมรังสี พระพิมพ์นี้ได้ถูกบรรจุไว้ในเจดีย์องค์ใหญ่ ณ วัดใหม่อมตวรส เมื่อ พ.ศ. 2413

3. พระสมเด็จจอร์หัง สร้างโดยพระสมเด็จพระสังฆราชสุก พระสังฆราชองค์ที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีลักษณะเป็นพระพิมพ์ สร้างบรรจุกรุวัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์ เมื่อ พ.ศ. 2363

4. พระวัดพลับ สร้างที่วัดพลับประมาณปี พ.ศ. 2380 สมัยรัชกาลที่ 3 และบรรจุกรุพระเจดีย์ไว้มีลักษณะเป็นพระพิมพ์ดิน

นอกจากนี้ยังมีพระเครื่องอีกเป็นจำนวนมากที่กำเนิดในสมัยนี้ เช่น พระวัดสามปลื้ม พระวัดท้ายตลาด พระสมเด็จปล้นหน้ พระหลวงปู่บุญ เป็นต้น

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง – ปัจจุบัน (สมัยรัชกาลที่ 5-9)

ในสมัยนี้คติความเชื่อเดิมที่เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถดลบันดาลความทุกข์ความสุขให้แก่มนุษย์ยังคงมีอยู่ ประกอบกับในสมัยรัชกาลที่ 5 ประชาชนเชื่อว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรครั้งหนึ่ง ก็ด้วยการที่ได้ทรงโปรดให้เชิญพระพุทธรูปชินสีห์ลงมาจากเมืองพิษณุโลก ทำให้พระองค์เองก็มีพระราชดำริว่า “เห็นว่าการที่ถือต่าง ๆ เช่นนี้จะไม่ควรถือก็ตาม แต่ไม่ควรจะทำการกุศลให้เป็นที่เดือดร้อนรำคาญ ไม่เป็นที่พอใจของคนเป็นอันมาก” (ประชุม การบุญจนวนัน, 2521, น. 92)

“ในสมัยรัชกาลที่ 6 แต่ความเชื่อในเรื่องปาฏิหาริย์ขององค์พระปฐมเจดีย์ได้ปรากฏอีกเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จไปประทับ ณ จังหวัดนครปฐม และได้ทงเห็นแสงสว่างพุ่งขึ้นไปจากยอดองค์พระปฐม ขนาดประมาณเท่าลำตาลสว่างไสวไปทั่วองค์พระเจดีย์” (สุภาพรณ ณ บางช้าง, 2539, น. 157)

คติความเชื่อเรื่องเกี่ยวกับปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ได้รับการกล่าวถึงน้อยลงในสมัยรัชกาลที่ 7 เพราะ “พระองค์ทรงส่งเสริมการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมในลักษณะการอธิบายด้วยเหตุด้วยผลตามเนื้อความที่ได้ปรากฏในพระไตรปิฎก อีกทั้งยังส่งเสริมให้เผยแพร่สัจธรรมให้แก่เด็กและเยาวชน” (สุภาพรณ ณ บางช้าง, 2539, น. 161-162) ในขณะนั้นประเทศไทยตกอยู่ในสภาวะทางการเมืองที่มีกลุ่มบุคคลต่าง ๆ พยายามจะล้มเลิกการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งเป็นเหตุให้บ้านเมืองครุ่นไปด้วยเรื่องความขัดแย้งของคนในชาติทำให้การกล่าวถึงคติความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือปาฏิหาริย์ จึงไม่ปรากฏเป็นหลักฐาน

การสร้างพระเครื่องในสมัยนี้มีเกจิอาจารย์ที่มีความสามารถในด้านวิปัสสนากรรมฐาน และเป็นผู้สร้างพระเครื่องแจกจ่ายให้แก่พุทธศาสนิกชนเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจไม่ให้กระทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง และคุ้มครองป้องกันภัย ยกตัวอย่างเช่น

1. หลวงปู่เอี่ยม พระภาวนาโกศล (เอี่ยม) วัดหนังราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร (พ.ศ. 2375-2469) สร้างพระปิดทวารยันต์ยุ้ง และเหรียญหลวงปู่เอี่ยมวัดหนัง
2. หลวงพ่อเงิน (พุทธโชติ) (พ.ศ. 2353-2462) วัดบางคลาน จังหวัดพิจิตร สร้างพระรูปหล่อหลวงพ่อเงิน
3. หลวงปู่บุญ พระครูธรรมมานุกูล วัดอินทรวินัย กรุงเทพมหานคร (พ.ศ. 2373-2476) สร้างพระเครื่อง (พระพิมพ์) ไว้มากมายหลายรุ่น เช่น พระพิมพ์สมเด็จรุ่นเขยิด และพระพิมพ์สมาธิห้าเหลี่ยม
4. หลวงพ่อเดิม, พระครูนิราศธรรมขันธ วัดหนองโพธิ์ จังหวัดนครสวรรค์ (พ.ศ. 2403-2494) สร้างพระรูปหล่อหลวงพ่อเดิม
5. หลวงพ่อสด, พระมงคลเทพมุนี วัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร (พ.ศ. 2427-2502) สร้างพระพิมพ์เนื้อผง เรียกว่า พระหลวงพ่อดัดปากน้ำ
6. หลวงพ่อสี, พระสุทธิธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ วัดอโศการาม จังหวัดสมุทรปราการ (พ.ศ. 249-2504) สร้างพระพิมพ์เนื้อดินเผาผสมผง เรียกว่า หลวงพ่อสีวัดอโศการาม
7. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ วัดบวรนิเวศวรวิหาร กรุงเทพมหานคร สร้างพระกริ่งปวเรศ เมื่อประมาณ พ.ศ. 2420

ในปัจจุบันการสร้างพระเครื่องโดยพระเกจิอาจารย์ล้วนเป็นรูปแบบเดียวกับการสร้างพระเครื่องของพระเกจิอาจารย์ตามตัวอย่างที่ยกมาประกอบข้างต้น การสร้างส่วนมากจะกระทำเพื่อตอบแทนการบริจาคทรัพย์ทำบุญก่อสร้างพระอุโบสถ ศาลาวิหารการเปรียญ มณฑปเจดีย์ โรงเรียนปริยัติธรรม โรงพยาบาล หรือโรงเรียน รวมทั้งการกุศล ข้อแตกต่างในการสร้างพระเครื่องยุคปัจจุบันกับยุคก่อนคือ ไม่ได้กระทำเพื่อวัตถุประสงค์สืบต่อพระศาสนาดังเช่นในยุคการสร้างก่อนสมัยลพบุรี แต่สร้างขึ้นไว้เพื่อเป็นพระเครื่องรางดังเช่นพระเครื่องสมัยลพบุรี หรือเพื่อแจกจ่ายให้ศรัทธา โดยญาติโยมไว้เป็นที่พึ่งในยามมีภัยอันตรายต่าง ๆ ดังที่สร้างกันในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น-กลาง และเพื่อเป็นเครื่องตอบแทนการบริจาคเพื่อการกุศลดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

อย่างไรก็ตามการสร้างพระเครื่องเพื่อการสืบทอดพระพุทธศาสนาดังเช่นที่ปฏิบัติกันมาในยุคพุทธศาสนานิกายหินยานที่แรกเริ่มเข้ามาในประเทศไทยยังคงมีอยู่ เช่น การสร้างพระ 25 พุทธศตวรรษ ในงานรัฐพิธีฉลองครบรอบ 25 พุทธศตวรรษ อีกทั้งในปัจจุบันการสร้างพระเครื่องของวัดต่าง ๆ เริ่มมีวัตถุประสงค์เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนามากขึ้น